

Araştırma Makalesi/ Research Article

Lozan Barış Konferansı'na Verilen Aradan Sonra Türk Heyetinin Anadolu'ya Dönüşü

Hüseyin Baran Pekmen*

(ORCID: 0009-0004-1984-0824)

Makale Gönderim Tarihi
29.09.2024

Makale Kabul Tarihi
19.12.2024

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Pekmen, H. B., "Lozan Barış Konferansı'na Verilen Aradan Sonra Türk Heyetinin Anadolu'ya Dönüşü", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/1 (Mart 2025): 820-856.

APA: Pekmen, H. B. (2025). Lozan Barış Konferansı'na Verilen Aradan Sonra Türk Heyetinin Anadolu'ya Dönüşü. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 820-856.

Öz

Lozan Barış Konferansı'ndaki faaliyetlere ve görüşmelere rağmen anlaşmaya varamayan taraf ülkelerin heyetleri, teker teker memleketlerine dönmeye başlamışlardır. Bu çerçevede, İsmet Paşa'nın başkanlığını yaptığı Türk heyeti de 6 Şubat 1923 tarihinden itibaren dönüş için yol arayışına girmiştir. İsmet Paşa ve beraberindeki heyet, 7 Şubat gününün sabahı Lozan'dan hareket etmiş, 10 Şubat günü Bükreş'e ulaşmıştır. Heyet, 14 Şubat'a kadar Bükreş'te ikamet etmek durumunda kalmıştır. 14 Şubat'ta Köstence'ye gitmek üzere yola çıkan kafilenin yolcuğu, 16 Şubat gününün sabahı, kendileri için hükümet tarafından gönderilen Gülcemal vapuruna binmeleri ile devam etmiş, vapur 16 Şubat akşamında İstanbul'a yanaşmıştır. Ankara'ya dönmek üzere 17 Şubat gününün akşamında İstanbul'dan trenle yola çıkan kabile, 18 – 19 Şubat'ı Eskişehir'de geçirmiş, 20 Şubat'ta ise Ankara'ya ulaşmıştır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, mstrpacman@outlook.com.

MA Candidate, İstanbul University, Institute of Social Sciences, Türkiye.

Olumsuz hava şartlarının oldukça etkili ve belirleyici olduğu bu yolculuk esnasında hem Lozan'dan dönen heyetin hem de Ankara'da ve İstanbul'da heyeti bekleyen devlet erkanının, dönüşün ne zaman tamamlanacağına dair olan tahminleri tutmamıştır. Genel vaziyetin oldukça nazik olması, bazı meselelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur; dönüş yolunun nasıl olacağı, İzmir limanı meselesi nedeniyle İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki sürtüşme, İsmet Paşa'yla görüşmek isteyen devlet erkanı ve yerli – yabancı gazeteciler gibi meseleler gündemi meşgul etmiştir.

Doğrudan ulaşılan Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesinin yanı sıra ikinci el kaynaklardan ulaşılarak kullanılan Foreign Office evrakı ve Paris Büyükelçiliği Arşivi bu çalışmanın temelini oluşturacaktır. Bunların yanında hatırat, basından örnek olarak Tevhid-i Efkâr Gazetesi ve araştırma eserlerinin kullanıldığı bu çalışmayla birlikte bahsedilen süreç, kronolojik olarak aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Konferansı, İzmir Limanı Hadisesi, Yabancı Gazeteciler, İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, Rauf Bey, Rıza Nur.

Return of the Turkish Delegation to Anatolia after the Interruption of the Lausanne Peace Conference

Abstract

Despite the activities and discussions at the Lausanne Peace Conference, the delegations of the countries involved, who were unable to reach an agreement, began to return to their home countries one by one. In this context, the Turkish delegation led by İsmet Pasha started its search for a way back home starting from 6th of February 1923. İsmet Paşa and the accompanying delegation left Lausanne on the morning of February 7th and arrived in Bucharest on February 10th. The delegation had to stay in Bucharest until February 14th. On February 14th, the delegation set off for Constanța, and their journey continued the morning of February 16th, when they boarded the Gülcemal steamer sent by the government for them. The steamer reached İstanbul on the evening of February 16th. On the evening of February 17th, the delegation set off from İstanbul by train to return to Ankara. They spent February 18th to 19th in Eskişehir and reached Ankara on February 20th.

During this journey, which was heavily influenced by adverse weather conditions, both the returning delegation from Lausanne and the state officials waiting for the delegation in Ankara and İstanbul were unable to accurately predict when the return would be completed. The delicate nature of the situation led to the emergence of several issues; matters such as how the return

journey would unfold, the conflict between Ismet Paşa and Rauf Bey over the Izmir port issue, state officials and local and foreign journalists wanting to meet with Ismet Paşa, among others, occupied the agenda.

The primary sources for this study will include direct access to the archives of the Directorate of State Archives, the Republic Archives, the Ottoman Archives, the Turkish Foreign Ministry's Diplomatic Archives, and the records of the Grand National Assembly of Turkey. In addition, secondary sources, such as the Foreign Office documents and the Embassy Archives in Paris, will also be used. This study will attempt to present the mentioned process chronologically, with the inclusion of memoirs, newspapers such as the *Tevhid-i Efkâr* newspaper, and research works.

Keywords: Lausanne Peace Conference, Izmir Port Issue, Foreign Journalists, Ismet Pasha, Mustafa Kemal Pasha, Fevzi Pasha, Rauf Bey, Rıza Nur.

Giriş

Türkiye, İmparatorluk tecrübesinin son dönemleri de sürece dahil edildiğinde 1911'den 1923'e kadar kesintiniz olarak savaşmak durumunda kalmıştır. Bağlamları ve neticeleri farklı olan bu savaş silsilesinin, toplanacak olan Lozan Barış Konferansı ile nihayete ermesi ümit edilmiştir. Bütün bu yaşanan mücadelelerden sonra Türkiye kendisini, kurtuluş mücadelesi vererek düşmanı toprağından atmış, zafer sahibi bir devlet olarak görürken; masanın diğer ucunda oturan devletler Türkiye'yi, I. Dünya Savaşı'nın mağlup devleti olarak görmüşlerdir. Bu temel görüş farkı, sonrasında yaşanan olaylar da göz önüne alındığında Lozan Barış Konferansı'nın pek de sağlam temel üzerinde toplanmadığını göstermiştir.

Kasım 1922'de görüşmelerin başlamasıyla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçlar, sınırlar (özellikle Musul), azınlıkların hakları, Boğazlar ve kapitülasyonlar hakkında uzun ve çetin görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen meseleler hakkında uzlaşma sağlanan noktalar olmuş olsa da genel görünüşte her iki tarafında kendilerinden taviz vermemesi, süreci görüşmelerin kesintiye uğramasına doğru götürmüştür.

Doğrudan Lozan Barış Konferansı'nın faal olduğu döneme odaklanan, bu çalışmanın kaynakçasında da yer alan eserler, literatürümüzde ilgili

boşlukları doldurmuş olsa da görüşmelerin kesildiği dönemi konu alan eserler yok denecek kadar azdır. Yine, bu çalışmanın kaynakçasında yerini almış olan, Serpil Sürmeli'nin "Ebuzziyazade Velid Bey'in Kaleminden Lozan Konferansı Dönüşü İsmet Paşa'yı Gülcemal Vapuru'nda Köstence'de Beklerken (10-16 Şubat 1923) isimli eseri, sürecin belirli bir kısmını gazeteci gözüyle aktarması açısından önemlidir. Serpil Sürmeli'nin çalışması haricinde, Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı bu süreç, Konferans ile ilgili eserlerde yalnızca iki dönem arasında bir geçiş süreci olarak nitelendirilmiş ve ayrıntı verilmemiştir.

Girişi yapılan bu çalışmayla birlikte, Öz, dipnotlar ve Kaynakça kısımlarında belirtilen kaynaklar esas alınarak, Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönem ayrıntılarıyla birlikte aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bu noktada, "ayrıntı" olarak bahsedilen olguların da aslında detaylı olarak ayrı çalışmalar kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmekte fayda vardır. Bu çalışmayla hedeflenen; Lozan'dan Türkiye'ye dönüş yapan Türk heyetinin gözünden, çalışmanın esas aldığı döneme bir kapı açarak literatüre katkı sağlamaktır.

Görüşmelerin kesilmeye doğru gittiği süreçte İsmet (İnönü) Paşa, 5 – 6 Şubat gecesi Konferansın akıbetine dair Konferans Genel Katibi Massigli'ye yönelttiği sorulara, Konferansın yalnızca araya girdiği cevabını almıştır.¹ Bunun üzerine bir rapor kaleme alarak Ankara'ya göndermiştir.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Hariciye Vekaleti Vekili Rauf (Orbay) Bey, 6 Şubat günü öğle vaktinde İsmet Paşa'dan aldığı raporu² saat 12:30'da İstanbul Murahhası Adnan (Adıvar) Bey ve Refet (Bele) Paşa'ya göndermiştir. Raporda ve Rauf Bey tarafından ilgililere gönderilen yazıda;³ İsmet Paşa'nın Yunan askerlerinin içinden geçmemeyi göz

¹ Ali Naci Karacan, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, İstanbul, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1943, s. 213.

² İsmet Paşa'dan Rauf Bey'e 6 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, Bilal N. Şimşir, Lozan Telgrafları, Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 502.

³ "Dakika tehiri caiz değildir" derkenarıyla makine başında bulunan Rauf Bey'den Adnan Bey ve Refet Paşa'ya 6 Şubat 1923 tarihli şifre, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet

önünde bulundurarak Anadolu'ya gelmek için – bir iki gün geç kalmayı da göz önüne alarak – Köstence (Romanya) ya da Burgaz (Bulgaristan) üzerinden bir yol aradığı belirtiliyor. Lozan'dan hareket tarihi ise Lozan'da bir katip bırakmak suretiyle 7 Şubat sabahı olarak belirlenmiş görünüyor. Bunların yanında, İsmet Paşa'nın, Ankara tarafından yerine getirilmesini istediği bazı maddeler ilgililere tebliğ edilmiştir. İlk olarak vaziyeti kısaca özetleyen İsmet Paşa; konferansın resmen kesintiye uğramadığını ve bir ara verildiğini, diğer heyetlerin bu aralıktan faydalanarak memleketlerine döndükleri gibi Türk heyetinin de memleketine döneceğini ve – kendisine getirilen arabuluculuk tekliflerine karşın – hükümetle mülakat yapması gerektiğini beyan etmiştir.⁴ İsmet Paşa, ordunun “manen ve maddeten kavi ve hazır” bulundurulmasını, henüz barış antlaşması imzalanmamasının getirebileceği endişe ortamının engellenmesini ve İngilizlerle hiçbir noktada çatışmaya meydan verilmemesini istemiştir.

Bahsedilen süreç ve Lozan heyetinin yolculuğu ana hatlarıyla birlikte, Taha Akyol'a göre “Lozan Barış Konferansı'nı en ayrıntılı veren gazete”⁵ olan ve daha sonra başyazarı Velid Ebuzziya Bey'i Köstence'ye gönderecek Tevhid-i Efkar'da da aktarılmıştır.⁶

Rauf Bey aynı tarihte, aynı nitelikte başka bir yazıyı Tiflis Mümessilliğine ve diğer mümessilliklere de iletacaktır.⁷ Bir öncekinden farklı olarak bu yazıda, İsmet Paşa'nın Yunanlar içinden geçmemesi “uhud-ı mevcude” adı altında bir gerekçeye bağlanmış ve saat verilerek 7 Şubat günü saat sabah 07:00'da Lozan'dan hareket etmeyi ümit ettiği belirtilmiştir. Bir diğer eklenen maddeyle ise, bu bilgilerin Roma ve Paris mümessilliklerine gönderilerek orada bulunan Afgan elçiler aracılığıyla Türkiye'nin Kabil elçisine ulaştırılması istenmiştir.

Arşivi (daha sonra BCA olarak gösterilecektir), 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 38, lef 2 – 3.

⁴ İsmet Paşa aynı mahiyetteki bir telgrafı Paris Mümessilliğine de yollamıştır, bkz.: İsmet Paşa'dan Paris Mümessilliğine 4 Şubat 1923 tarihli telgraf (gönderilişi 7 Şubat 1923), Şimşir, a.g.e., s. 508.

⁵ Taha Akyol, Bilinmeyen Lozan, İstanbul, Doğan Kitap, 2014, s. 204.

⁶ “İsmet Paşa Çarşamba Günü Hareket Ediyor”, Tevhid-i Efkar, 6 Şubat 1923, s. 1.

⁷ Rauf Bey'den Tiflis Mümessilliğine 6 Şubat 1923 tarihli şifre, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (daha sonra DBTDA olarak gösterilecektir), SSCB (571), 36080 – 142533 – 86, 1. görüntü.

Bu noktada, “uhud-ı mevcude” meselesini biraz irdelemek gerekecektir. Evvela bakıldığında, “mevcut anlaşmalar” manasına gelen bu tamlama, 6 Şubat 1923 tarihine kadar yapılan antlaşmaların – özellikle Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın – bir neticesi olarak görülebilir. Ancak, bahsi geçen antlaşmaya bakıldığında demiryolu hattının kullanımının engellenmesine dair bir maddenin olmadığı görülmektedir. Hatta, demiryolunun kullanımı için, taraf ülkelerden müteşekkil “Muhtelit Demiryolu Komisyonu” namı altında bir komisyonun kurulduğu ve bu komisyon marifetiyle – arada bazı problemler ortaya çıksa da – 15 Aralık 1922 tarihinden itibaren seferlerin başlatıldığı bilinmektedir.⁸

Durum böyle iken, İsmet Paşa ve heyetin Yunanlar içinden geçmeme tavrını kendilerinin koyduğunu ve meseleyi Ahd-ı Milli (Misak-ı Milli) gibi ahdi olarak gördüğünü ve ahd – uhud kelimesini bu manada kullandığını belirtmek mümkündür. Bu durumun kaynağı şöyle izah edilebilir; Lozan'da barış görüşmeleri sürerken, Yunan tarafının Meriç boyunda askeri yığınak yapmaya başlaması,⁹ Türk tarafını oldukça tedirgin etmiştir. Bu tedirginliğin bir sonucu olarak ise dönüş yolunda heyetin bir suikasta uğrama ihtimali kafaları meşgul etmeye başlamıştır.

Heyette bulunan Rıza Nur, rotayı Sofya – Varna üzerinden çizmek istemiş ve Romanya yolu meselesine İsmet Paşa'nın suikasttan “korktuğunu” belirterek yaklaşmıştır.¹⁰ Daha sonra Köstence'de İsmet Paşa'yı karşılayanlardan olan Tevhid-i Efkâr gazetesi sahibi ve başyazarı Velid EbuZZiya Bey ise, Eleftherios Venizelos'un teminat vermesine rağmen İsmet Paşa'nın Karaağaç üzerinden “Yunan kıtaat-ı rasıtından” geçmemeyi tercih ettiğini, İsmet Paşa'nın ağızından aktarmaktadır.¹¹ Ali

⁸ Tafsilatlı bilgi için bkz.: Veysi Akın, "Trakya'nın Türklere Devir Teslimi", Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1994, s. 153 – 163.

⁹ Adnan Bey'den Hariciye Vekaletine 20 Ocak 1923 tarihli cevabı şifre, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (daha sonra BOA olarak gösterilecektir), Hariciye – İstanbul Murahhaslığı (daha sonra HR. İM. olarak gösterilecektir), 235 – 57, lef 1.

¹⁰ Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, Ed. Heidi Schmit, Cilt: 3, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967, s. 1160.

¹¹ Serpil Sürmeli, “EBUZZİYZADE VELİD BEY'İN KALEMİNDEN LOZAN KONFERANSI DÖNÜŞÜ İSMET PAŞA'YI GÜLCEMAL VAPURU'NDA KÖSTENCE'DE BEKLERKEN (10-16 ŞUBAT 1923)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 53, 2013, s. 278.

Naci Karacan da bu argümanı desteklemiştir.¹² Yazar Taha Akyol ise heyetin suikast endişesi taşıdığını fakat diğer argümanlara ek olarak Karaağaç İstasyonu'nun Türklere ait olduğu savunulduğu için istasyonun kullanılmak istenmediğini belirtmektedir.¹³ Nihayetinde, Köstence (Romanya) üzerinden gitme kararı alınmıştır.¹⁴ Lozan – Belgrad – Bükreş – Köstence yolu, heyetin rotasını oluşturmuştur.

6 Şubat gününün devamında Heyet-i Vekile yaptığı toplantıdan sonra, gönderdiği yazılarda bir tadil yapmıştır. İsmet Paşa'nın verdiği; konferansın resmen kesintiye uğramadığı, bir ara verildiği ve bu aradan istifadeyle heyetlerin merkeze döndüğü hakkındaki beyan değiştirilmiştir. Heyet-i Vekile aldığı kararla; barış görüşmelerinde “sulha vasıl olmak için vaki olan fevkalade mesaiye rağmen hiçbir netice hasıl olmadığından vazifeleri hitam bulmuş olan” heyetteki görevlilerin döndüğünü beyan etmiştir. Bu mahiyetteki yazı, “bu yolda beyanatta bulunulması menafi-i vataniye iktizasındandır” ifadesiyle saat 18:00'da cevaben İsmet Paşa'ya,¹⁵ Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'ya ve Fevzi (Çakmak) Paşa'ya,¹⁶ Adnan Bey'e ve Refet Paşa'ya,¹⁷ ayrıca Tiflis Mümessillğine gönderilmiştir.¹⁸ 7 Şubat'ta Adnan Bey tarafı, gönderilen şifreli telgrafnamenin halledilemediğini belirtmiş ve hangi şifre cetveli ile yazıldığını sormuştur.¹⁹

¹² Karacan, a.g.e., s. 218.

¹³ Akyol, a.g.e., s. 195.

¹⁴ İsmet İnönü, Hatıralar, Ed. Sabahattin Selek, Cilt: 2, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 93; Nur, a.g.e., s. 1160.

¹⁵ “Fevkalade müstaceldir” ve “Makine başında bir memur çektirecek ve takib edecektir” derkenarıyla Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya 6 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 503; Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya 7 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 1, lef 2.

¹⁶ “Makine başında” derkenarıyla Rauf Bey'den Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'ya 6 Şubat 1923 tarihli şifre, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 38, lef 1.

¹⁷ “Makine başında” derkenarıyla Rauf Bey'den Adnan Bey ve Refet Paşa'ya 6 Şubat 1923 tarihli şifre, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 37, lef 1.

¹⁸ Rauf Bey'den Tiflis Mümessillğine 6 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, DBTDA, SSCB (571), 36080 – 142533 – 87, görüntü 1.

¹⁹ Adnan Bey'den İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine 7 Şubat 1923 tarihli telgraf, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 37, lef 2.

6 Şubat gününden itibaren İzmir limanı ile ilgili bir hadise kendisini hissettirmeye başlayacaktır. Rauf Bey, Paris Mümessilliğine;²⁰ İzmir limanında ancak 1000 tonluk gemilerin bulunabileceğini, 1000 tondan büyük gemilerin limana giremeyeceğini ve bu sınırdan aşkın gemilerin 7 Şubat gece yarısına kadar limanı terk etmesi gerektiğini beyan etmiştir. Paris Mümessilliği, bu telgrafa istinaden Fransa Dışişleri Bakanlığına bir nota sunacaktır. 7 Şubat günü, notanın Fransız tarafına sunulduğu beyan edilmiştir.²¹ Aynı gün saat 14:30'da Fransız Dışişleri Bakanlığı karşı bir nota vererek;²² Türk notasına boyun eğilemeyeceğini belirtmiş ve gemilerin çekilmeyeceğini ifade ederek taarruza uğramaları halinde de kendilerini savunacaklarını beyan etmiştir. Saat 22:00'da ise Rauf Bey, 7 Şubat sabahından itibaren İzmir limanının torpille kapatıldığını ve durumun alakadarlara tebliğini rica etmiştir.²³ Ankara'nın aldığı bu karar hiç şüphesiz, Lozan'daki görüşmeler esnasında özellikle mali konularda zorluk yaşadığı Fransa'ya karşı koyduğu bir tepki idi.²⁴

İzmir limanı hadisesi, yolculuk boyunca İsmet Paşa'yı ve Ankara'yı meşgul edecek hadiselerden biri olup, sonraki süreçte İsmet Paşa'nın Rauf Bey'le arasının açılmasına neden olan meselelerden olacaktır. Bunun yanında, yolculuk boyunca İsmet Paşa ve heyetini Ankara'ya kadar takip etmek isteyen gazeteciler ile İsmet Paşa'yla görüşmek isteyen devlet erkani özellikle muhaberatla göze çarpmaktadır.

7 Şubat günü itibarıyla, İsmet Paşa ve heyeti halen Lozan'dadır. İsmet Paşa son kez, hükümetin görüşünü öğrenmek için rapor yazmıştır.²⁵ Aynı gün Rauf Bey tarafından İsmet Paşa'ya cevaben gönderilen yazıda;²⁶ Heyet-i Vekile'nin yaptığı tadile istinaden, İsmet Paşa'nın döndüğünün ilan edilmesinin istendiği belirtilerek, bu ve diğer meselelerde hükümet

²⁰ Rauf Bey'den Paris Mümessilliğine 6 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 503.

²¹ Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine 7 Şubat 1923 tarihli telgraf, a.e., s. 508.

²² Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine 7 Şubat 1923 tarihli telgraf, a.e., s. 508 – 509.

²³ Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine 7 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – telgraf, a.e., s. 509.

²⁴ Akyol, a.g.e., s. 198.

²⁵ İsmet Paşa'dan Rauf Bey'e 7 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 506 – 507.

²⁶ Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya 7 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 1, lef 2; Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya 7 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, Şimşir, a.e., s. 507.

ve meclisin görüşlerinde hiçbir değişiklik olmadığının Meclis gizli oturumunda belirlendiği ifade edilmiştir.

Türk Heyetinin Lozan'dan Hareketi

Muhaberat neticesinde heyet, sabah saatlerinde saat 06:00'da²⁷ Lozan'dan hareket etmiştir.²⁸ İsmet Paşa, 91919 ve 14141 numaralı şifre cetvellerinin, Lozan'da bıraktıkları Mustafa Şeref (Özkan) Bey'e devredildiğini ve bunlarla yolda olan heyete telgraf şifrelenmemesini istemiştir.²⁹ İsmet Paşa'nın yola çıkmasından sonra yapılan Meclis gizli oturumunda Rauf Bey, İsmet Paşa'nın yazdıkları ışığında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni bilgilendirmiştir.³⁰

Ayrıca 7 Şubat gününden itibaren İsmet Paşa'yı ve heyetini Ankara'ya kadar takip etmek isteyen yabancı gazetecilerin ilgili makamlardan izin alma çabaları başlamıştır. Bu manada Lozan heyeti içerisinde de yer alan Nihad Reşad (Belger) Bey, şahsına ait kartvizitin üstüne bir yazı kaleme alarak Türk davasını "muhabbetle müdafaa eden dost bir organ" olan Daily Mail'in muhabiri Price'ın "hüsni kabul" buyrulmasını Adnan Bey'den rica etmiştir.³¹

8 Şubat günü İzmir limanı hadisesi gündemi meşgul etmeye devam etmiştir. Rauf Bey, İzmir limanına ticaret gemilerinin girişi ve çıkışı için – Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine verilen talimata uygun olarak – gerekli boşluğun bırakıldığını Paris Mümessilliğine aktarmıştır.³² Günün devamında Paris Mümessilliği, İzmir limanı ile alakalı gelen emirnamelerin alakadarlara tebliğ edildiğini fakat cevap beklenmediğini, Fransızların tarama bahanesiyle limana girmeye çalışacaklarını tahmin

²⁷ Karacan, a.g.e., s. 216; Akyol, a.g.e., s. 195 ve 197.

²⁸ Bilal N. Şimşir, Lozan Günlüğü, Bilgi Yayınevi, 2012, s. 417.

²⁹ İsmet Paşa'dan Rauf Bey'e 7 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – şifre, Şimşir, a.g.e., Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 507.

³⁰ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, İçtima Senesi: 3, Cilt: 3, s. 1284 – 1288. 188. Birleşim, 7 Şubat 1923; Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 417.

³¹ Nihad Reşad'tan Adnan Bey'e kartvizit üzerine 7 Şubat 1923 tarihli yazı, BOA, HR. İM., 16 – 61, lef 1.

³² Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine 8 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – telgraf, Şimşir, a.g.e., Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 510.

ettiklerini ve Fransız basınında Türklerin şiddetle tenkit edildiğini belirtmiştir.³³

8 Şubat tarihinde, Adnan Bey'in halledilemediğini bildirdiği³⁴ şifreli telgrafname için cevap verilmiştir. Rauf Bey bahsi geçen telgrafnamenin, 1923 yılının Şubat ayının ilk yarısına ait dört numaralı şifre cetveliyle kapatıldığını belirtse de,³⁵ Adnan Bey aynı gün yazdığı cevabi yazısında bahsedilen şifre cetvelinin de iş görmediğini belirtmiş ve telgrafnamenin bahsi geçen şifre cetveliyle tekrar şifrenmesini rica etmiştir.³⁶

8 Şubat günü yapılan Heyet-i Vekile toplantısında, İsmet Paşa'nın seyahatine devam ederek Ankara'ya dönüşünün faydalı görüldüğü ve 7 Şubat'ta Rauf Bey tarafından kendisine gönderilen yazıya³⁷ göre hareket edeceği kararlarının alındığı, Rauf Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir.³⁸

9 Şubat günü İngiltere'nin Bükreş Elçisi Dering, Lord Curzon'a bir telgraf yollayarak İsmet Paşa'nın 10 Şubat akşamı Bükreş'e geleceğini belirtmiş ve Curzon'un kendisine bir mesajının olup olmadığını sormuştur.³⁹ Curzon ise 10 Şubat tarihli cevabında,⁴⁰ İstanbul aracılığıyla

³³ Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine 8 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – iki ayrı telgraf, a.e., s. 511.

³⁴ 19. dipnot.

³⁵ Rauf Bey'den Adnan Bey'e 8 Şubat 1923 tarihli şifre, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 37, lef 3.

³⁶ Adnan Bey'den İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine 8 Şubat 1923 tarihli telgraf, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 37, lef 4. Bahsedilen yazı ancak 11 Şubat'ta tekrar şifrelenecektir bkz.: Adnan Bey'den İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine 7 Şubat 1923 tarihli telgrafın 11 Şubat tarihli derkenarı, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 37, lef 2. Eğer Adnan Bey başka bir yerden malumat edinemediyse Heyet-i Vekile'nin bahsi geçen tadilini ancak 11 Şubat'ta öğrenebilmiştir.

³⁷ 26. dipnot.

³⁸ "Makine başında" derkenarıyla Rauf Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 8 Şubat 1923 tarihli şifre, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 1, lef 1 – 2; "Makine başında" derkenarıyla Rauf Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 8 Şubat 1923 tarihli şifre, Şimşir, a.g.e., s. 510.

³⁹ Dering'ten Curzon'a 9 Şubat 1923 tarihli telgraf, Foreign Office (daha sonra FO olarak gösterilecektir), 424/256, s. 524, No. 285; Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 418.

⁴⁰ Curzon'dan Dering'e 10 Şubat 1923 tarihli telgraf, FO, 424/256, s. 5245, No: 285; Şimşir, a.e., s. 419.

9 Şubat'ta bir mesaj yolladığını⁴¹ ve iletişim kanallarını daha fazla arttırmamak gerektiğini belirtmiştir.

Türk Heyetinin Bükreş'e Ulaşması ve Bükreş'te Mahsur Kalması

10 Şubat günü oldukça hareketli geçmiştir. Üç günlük tren yolculuğundan sonra İsmet Paşa ve beraberindeki heyet Lozan'dan Bükreş'e ulaşmıştır.⁴² Rıza Nur, İsmet Paşa'nın Bükreş'te Mehmed Tevfik (Bıyıklıoğlu) ile birlikte "en iyi otel" olan Atene Palas'a⁴³ yerleştiğini, kendisine yer kalmadığının söylendiğini ve başka otelde kaldığını iddia etmiştir.⁴⁴

Bükreş'e gelir gelmez vaziyeti Heyet-i Vekile Riyasetine bildiren İsmet Paşa,⁴⁵ Lozan heyetinin bir kısmı ile Bükreş'e geldiğini belirterek 13 Şubat günü Köstence'den hareketle 14 Şubat günü İstanbul'a varmayı beklediğini ve durmadan Ankara'ya gitmeyi planladığını ifade etmiştir. İzmir limanı ile ilgili hadiseye de değinen İsmet Paşa, vaziyetin gerginleştiğini gazetelerde gördüğünü belirtmiştir. Barış konferansında bu kadar yol alınıp devamının da alınması umuluyorken vaziyetin bu hale gelmesinden endişe duymaktadır. Bu yüzden, Hariciye Vekili ve Lozan heyeti reisi olarak genel vaziyetin mevcuttaki gibi muhafaza edilmesini istemiştir. Bunun yanında, İsmet Paşa yerine Hariciye Vekilliğine vekalet eden Rauf Bey'in, kendisinin söylediklerine önem vermeksizin karar verdiğini söylemektedir. Örnek olarak da Lozan Barış Konferansı'nda kesinti değil ara olduğunu belirten ifadesinin Heyet-i Vekile tarafından kendisine sorulmadan değiştirilmiş olmasını göstermektedir. İsmet Paşa ayrıca, yolculuğuna uygun olarak Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'nın Ankara'da bulunmalarını talep etmiştir.

İsmet Paşa aynı zamanda İcra Vekilleri Riyaseti kanalıyla Mustafa Kemal Paşa'ya da bir yazı yollamıştır;⁴⁶ vaziyetin dünyaya bir harp

⁴¹ Sevtap Demirci, Belgelerle Lozan, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011, s. 131.

⁴² Akyol, a.g.e., s. 198.

⁴³ Sürmeli, a.g.e., s. 274.

⁴⁴ Nur, a.g.e., s. 1161.

⁴⁵ İsmet Paşa'dan Heyet-i Vekile Riyasetine 10 Şubat 1923 tarihli telgraf (varışı 11 Şubat 1923), Şimşir, a.g.e., Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 512 – 513.

⁴⁶ İsmet Paşa'dan İcra Vekilleri Riyasetine 10 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf (varışı 11 Şubat 1923), a.e., s. 513.

endişesi yaşattığını belirtmektedir. Türklerin, konferansta büyük kısmını elde ettiği barış sonucuna çok yakın olduğunu fakat ufak sebeplerle kimse istemediği halde sonucun savaş da olabileceğini ifade etmektedir. Bu noktada, Mustafa Kemal Paşa'dan vaziyete hakim olmasını ve süreci "tesadüf ve feverana" terk etmemesini istemektedir. Heyet-i Vekile'ye yazdığı yazıya uygun olarak mevcut durumun korunmasını istemiştir. Yaşanan İzmir limanı hadisesi üzerine karşı tarafta savaşın ihtimal olarak düşünüldüğünü belirten İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan derhal Ankara'ya gelmesini istirham etmiştir.

Aynı zaman içinde İsmet Paşa'dan taraflara gönderilen yazılarda, büyük bir endişe göze çarpmaktadır. İsmet Paşa'nın özellikle, yerine vekalet eden Rauf Bey'e karşı olan güvensizliği bu safhada iyice artmış görünmektedir. Bu yüzden, Mustafa Kemal Paşa'dan devreye daha çok girmesini istemektedir.

İsmet Paşa'nın Bükreş'e vardığından haberdar olan Adnan Bey de, derhal Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e yazı göndertmiştir;⁴⁷ İsmet Paşa'nın isteği üzerine⁴⁸ İstanbul'a ulaşabilmesi için Hüseyin Lütfi Bey'in süvariliğinde⁴⁹ Gülcemal vapurunu Köstence'ye gönderteceğini belirten Adnan Bey, heyetin İstanbul'da olabildiğince az kalarak Ankara'ya gideceğini 10 Şubat günü İstanbul'a varan heyet üyelerinden Reşid Safvet (Atabinen) Bey'den öğrendiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen yazıda ek olarak, kendisinin verdiği emirlerin İsmet Paşa gelince tebliğ edileceği ibaresi mevcuttur.

Rauf Bey ile yazışmaya devam eden Adnan Bey;⁵⁰ Reşid Safvet Bey'in ifadesinden, "İsmet Paşa'nın İstanbul'da belki bir saat bile kalmadan yola devam" edeceğinin anlaşıldığını belirtmektedir. Ayrıca, çeşitli meseleler hakkında İsmet Paşa ile görüşmek için 10 Şubat gecesi Gülcemal vapuru ile Köstence'ye kadar gidip 11 Şubat akşamı dönmesinin uygun olup olmayacağını sormaktadır.

⁴⁷ Adnan Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 10 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, Rauf Bey'e 10 Şubat 1923 tarihli telgraf, BOA, HR. İM., 16 – 50, lef 3.

⁴⁸ İnönü, a.g.e., s. 93.

⁴⁹ Sürmeli, a.g.e., s. 268.

⁵⁰ "Makine başında" derkenarıyla Adnan Bey'den Rauf Bey'e 10 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 47, lef 1.

Bu noktada, Lozan'a giden heyetin içerisinde bulunan Reşid Safvet Bey'in, İsmet Paşa'dan önce Türkiye'ye ulaşması ve İsmet Paşa'nın yolculuğu hakkında bilgi vermesi dikkate şayandır. Öyle görünüyor ki Reşid Safvet Bey – ve belki birkaç kişi daha – direkt olarak Yunanistan üzerinden demiryolunu kullanarak Türkiye'ye avdet etmişlerdir.

Diğer noktada Rauf Bey, Adnan Bey'in Gülcemal ile Köstence'ye gitmesi meselesini Mustafa Kemal Paşa'ya açmış olacak ki, Mustafa Kemal Paşa Balıkesir'den Rauf Bey'e bir yazı göndertmiştir;⁵¹ Adnan Bey'e yolladığı bir telgrafnameden bahseden Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın İstanbul'a ne vakit geleceğine dair kendisinden haber beklediğini ve düşmanları askeri hareketliliğe sevk edecek bir davranıştan kaçınmak için Adnan Bey'in son karara kadar İstanbul'da kalması gerektiğini ifade etmiştir. İsmet Paşa'yla görüşme hususunda ise toplu bir görüşme ve sonucunda çıkacak kararın en sağlıklı olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, o görüşmeye kadar sakin kalınmasını ve düşmanlara hiçbir şey sezdirilmemesini istemiştir. Buradan hareketle, Adnan Bey'in Köstence'ye değil ama İstanbul'dan İsmet Paşa'yla birlikte Ankara'ya gelmesini uygun görmektedir ve ciddi bir durum karşısında yalnız Adnan Bey'in değil başka kişilerin de gelmesinin gerekeceğini beyan etmiştir.

Gülcemal vapuru, 10 Şubat saat 19:00'da İstanbul basınından yolculuğuna izin verilen gazetecilerle birlikte Sirkeci Rıhtımı'ndan⁵² ayrılarak heyeti almak üzere Köstence'ye gidecektir.⁵³

10 Şubat gününden itibaren, İsmet Paşa ile görüşmek isteyenlerin yazışmaları göze çarpmaktadır. İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yla Ankara'da görüşmek tasavvurundayken Adnan Bey İsmet Paşa'ya gönderdiği yazıda,⁵⁴ İsmet Paşa Ankara'ya gelmeden evvel, Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'nın kendisiyle görüşmek istediğini arz etmiştir.

İsmet Paşa'yla görüşmek isteyen bir diğer kişi ise Refet Paşa'dır. İsmet Paşa'nın Bandırma ya da Mudanya üzerinden Anadolu'ya geçeceğini

⁵¹ Mustafa Kemal Paşa'dan Rauf Bey'e 10 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 2, lef 1.

⁵² Sürmeli, a.g.e., s. 271.

⁵³ "İsmet Paşa Bu Akşam Geliyor", Tevhid-i Efkâr, 11 Şubat 1923, s. 1.

⁵⁴ Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 10 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 52, lef 1; Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 10 Şubat 1923 tarihli şifre, Şimşir, a.g.e., s. 514.

gazetede gördüğünü söyleyen Refet Paşa, Anadolu kıyılarında İsmet Paşa'yla görüşmenin uygun olabileceğini söylemiş, geliş – gidiş yol ve zamanına dair Adnan Bey'den malumat talep etmiştir.⁵⁵

Adnan Bey ise bu yazıya cevaben,⁵⁶ İsmet Paşa'nın Bükreş'te olduğunu, İstanbul'dan yollanan Gülcemal vapuru ile yarın gece İstanbul'a geleceğini ve trenle Ankara'ya geçeceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın da İsmet Paşa'yla görüşmek istediğini söyleyen Adnan Bey, İsmet Paşa'nın seyahat rotasını tam olarak bilmediğini ancak kesin olacak geçeceği yerin İstanbul olduğunu, sonraki süreçte daha fazla bilgi verebileceğini ifade etmiştir.

Sürece bakıldığında Refet Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'dan ayrı olarak İsmet Paşa'yla görüşmek istemesi dikkat çekicidir.

Aynı gün Adnan Bey İsmet Paşa'ya iletmiş bir yazısında;⁵⁷ İngiliz Komiser Vekili Henderson'ın Lord Curzon adına İsmet Paşa'ya bir tebligatı⁵⁸ olduğundan bahsetmiş ve Vekilin İsmet Paşa İstanbul'dan geçerken, İşgal Kuvvetleri Komutanı General Charles Harington'la bir görüşme yapma ihtimalini sorguladığını belirtmiştir. Adnan Bey, bu görüşmeyi sağlamak için çalışacağını vaad etmiştir.

10 Şubat günü, süreci takip etmek isteyen gazetecilerin girişimlerini artırdığı görülmektedir. Adnan Bey'den Hariciye Vekaletine gönderilen yazıda;⁵⁹ Jurnal gazetesinden Fransız "Pol Eryu" namındaki gazetecinin,⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'nın buluşacakları yere giderek kendileriyle görüşmek istediği ifade edilmektedir. Bahsi geçen gazeteci "lehdar", Ali Fethi (Okyar) Bey'in tanıdığı ve bazı kaymakamlar tarafından teveccüh ve iltimas gören birisi olarak tanımlanmıştır.

10 Şubat ayrıca, İzmir limanı hadisesinin de hararetle gündemi meşgul ettiği bir gündür. Hariciye Vekaleti, düşman gemilerinin İzmir

⁵⁵ Refet Paşa'dan Adnan Bey'e 10 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 50, lef 1.

⁵⁶ Adnan Bey'den Refet Paşa'ya – kuvvetle muhtemelen – 10 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 50, lef 2.

⁵⁷ Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 10 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 51, lef 1.

⁵⁸ Lord Curzon'dan İsmet Paşa'ya 9 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 523.

⁵⁹ Adnan Bey'den Hariciye Vekaletine 10 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 53, lef 1.

⁶⁰ Vesikada Türkçe olarak okunuşu yazmaktadır.

limanındakiler de dahil olmak üzere atılan torpilleri toplamaya başladığını belirterek İzmir'in herhangi bir yerine çıkartma yapılması halinde bunun düşmanlık olarak algılanacağını ve gerekirse savunulacağını belirtmiştir.⁶¹ Paris Mümessilliği aynı gün bu telgrafın Fransa'ya nota olarak verilip verilmeyeceğini sormuş ve Rauf Bey'den gelen "olur" ile nota olarak verilmiştir.⁶² Yaşanan gerilim kendisini basında da hissettirmektedir.⁶³

11 Şubat günü, tıpkı 10 Şubat günü gibi hararetle muhaberata sahne olmuştur. İsmet Paşa'nın 10 Şubat günü yolladığı yazıyı⁶⁴ 11 Şubat saat 08:30'da alan Rauf Bey aldığı yazıya cevaben Adnan Bey aracılığıyla bir yazı göndermiştir;⁶⁵ Köstence'den⁶⁶ İsmet Paşa tarafından gönderilen telgrafnameyi 11 Şubat saat 10:30'da⁶⁷ aldığını belirten Rauf Bey, yazılanları aynen Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'ya ilettiğini belirtmiştir. Gülcemal vapuru gönderildiğinden ötürü de heyetin beklenenden daha önce gelmesinin ihtimal dahilinde olduğunu söylemiştir. Kendisine yöneltilen eleştirilere de değinen Rauf Bey, İsmet Paşa meselelere tamamen vakıf olduğunda bütün soru işaretlerinin ortadan kalkacağı hususunda ümitlidir.

Bahsedildiği gibi, Rauf Bey, İsmet Paşa tarafından göndertilen yazıyı aynen Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'ya iletmış; İsmet Paşa'ya meselelerle alakalı endişelenmemesi ve rahat olması gerektiğini yazdığını ifade etmiştir. Rauf Bey, Köstence'ye Gülcemal vapuru gönderildiğinden ötürü heyetin sanıldığından daha evvel gelmesinin muhtemel olduğunu belirtmiştir.⁶⁸

⁶¹ Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine 10 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 511 – 512.

⁶² Rauf Bey'den Paris Mümessilliğine 10 Şubat 1923 tarihli telgraf, a.e., s. 512.

⁶³ "Devletler, Harb Gemilerini Limanlarımızdan Çıkarmamakda İsrar Ediyorlar", Tevhid-i Efkâr, 10 Şubat 1923, s. 1.

⁶⁴ 27. dipnot.

⁶⁵ "Makine başında" ve "Dakika tehiri caiz değildir" derkenarıyla Rauf Bey'den Adnan Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 515 – 516.

⁶⁶ Bükreş olmalı.

⁶⁷ Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Fevzi Paşa'ya yollattığı yazısında telgrafnameyi saat 08:30'da aldığını söyleyecektir.

⁶⁸ "Dakika tehiri caiz değildir" derkenarıyla Rauf Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya ve Fevzi Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – şifre, Şimşir, a.g.e., s. 514 – 515.

İsmet Paşa tarafından 10 Şubat'ta göndertilen yazının 11 Şubat'ta Anadolu'ya ulaşması ve heyetin ulaşımı için derhal gönderilen Gülcemal vapuru, yolculuğun hal-i hazırımın aydınlatılması gerekliliğini doğurmuştur. Anadolu'da İsmet Paşa'yı bekleyenler, bu hususta malumat almaya çalışmışlardır. Çünkü Gülcemal vapuru 11 Şubat saat 09:30 – 10:00'a doğru Köstence limanına yanaşmış idi.⁶⁹ Nitekim basın da İsmet Paşa ve heyetinin 11 Şubat akşamı İstanbul'a varması tasavvurundaydı.⁷⁰

Adnan Bey, İsmet Paşa'nın seyahatine dair malumat istediğini belirten Mustafa Kemal Paşa'ya bir yazı göndertmiştir. Yazıda;⁷¹ Mustafa Kemal Paşa'nın talebine uygun olarak İsmet Paşa'dan bilgi istediğini söyleyen Adnan Bey, Bükreş ile Köstence arasındaki karın çokluğundan ötürü heyetin ancak 11 Şubat günü öğleden sonra Bükreş'ten hareket edebileceğini söylemiş ve buna göre belki 12 Şubat akşamının geç vakitlerinde İstanbul'a ulaşabileceğini belirtmiştir. Toplu görüşmeye dair de emirlerin iletildiği aktarılmıştır.

Aynı mahiyetteki bir yazı Adnan Bey'den Rauf Bey'e de yollanmıştır. Bu yazıda ise;⁷² Bükreş ile Köstence arasındaki durumdan bahsedildikten sonra İsmet Paşa'nın 11 Şubat günü öğleden sonra hareket edebileceğini, gece hareket eder ise 12 Şubat öğlene doğru İstanbul'da olacağını belirtmiştir. Bahsi geçen telgraf, Rauf Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya da gönderilmiştir.⁷³

Aynı gün içerisinde Adnan Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e gönderilen yazılarda farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu noktada – belki bizim ulaşamadığımız – İsmet Paşa tarafından Adnan Bey'e, muhaberatın arasında gönderilen bir yazı bu farklılığı oluşturmuş olabilir.

⁶⁹ Sürmeli, a.g.e., s. 273.

⁷⁰ "İsmet Paşa Bu Akşam Geliyor", Tevhid-i Efkar, 11 Şubat 1923, s. 1.

⁷¹ "Makine başında" derkenarıyla Adnan Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 71, lef 1.

⁷² Adnan Bey'den Rauf Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli telgraf, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 4, lef 3; Adnan Bey'den Rauf Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli telgraf, BOA, HR. İM., 16 – 76, lef 3.

⁷³ Rauf Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli şifre, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 4, lef 4.

İsmet Paşa'yla görüşme talebini aktaran bir diğer kişi de Refet Paşa idi. Refet Paşa'ya da bir yazı gönderten Adnan Bey;⁷⁴ İsmet Paşa'nın 12 Şubat gecesi İstanbul'a gelebileceğini, eğer mümkünse İsmet Paşa'yla hep birlikte görüşülmesinin uygun olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'yla İsmet Paşa'nın henüz nerede buluşacaklarının belli olmadığını ifade etmiştir.

Yazışmalarda gün ve zamanlar verilse de bu tarihten itibaren hava koşullarından ötürü gecikmelerin başladığı görülmektedir. Son durumu öğrenen Adnan Bey, İsmet Paşa'nın 12 Şubat saat 16:00'da Bükreş'ten hareket edeceğini Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e bildirmiştir.⁷⁵ Rauf Bey, kendisine ve Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen yazının aynısı 11 Şubat'ı 12 Şubat'a bağlayan gece Mustafa Kemal Paşa'ya tekrardan gönderecektir.⁷⁶ Gülcemal vapurunda bekleyenlere de demiryolu hattı karla kapalı olduğunu için İsmet Paşa'nın gecikeceği tebliğ edilmiştir.⁷⁷

Günün devamında İsmet Paşa, askıya alınan konferansın Türkiye ya da diğer devletler tarafından tamamen kesintiye uğradığının ilan edilip edilmediğini ve İzmir hadisesinin sonuçlanıp sonuçlanmadığı Adnan Bey'e sormuştur.⁷⁸ Adnan Bey ise cevaben;⁷⁹ kesintinin resmi olarak ilan edilmediğini, İzmir limanı meselesinin ise henüz neticelenmediğini ancak yumuşamaya başladığını ifade etmiştir. Sorulan sorulara verdiği cevapların yanında Adnan Bey, 15 Şubat'ta İzmir'de olma mecburiyeti bulunan Mustafa Kemal Paşa'yla nerede buluşmak istediğini İsmet Paşa'ya sormuştur.

⁷⁴ Adnan Bey'den Refet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 71, lef 2.

⁷⁵ “Dakika tehir edilemez” derkenarıyla Adnan Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 60, lef 1; “Dakika tehiri mucib-i mesuliyet” derkenarıyla Adnan Bey'den Rauf Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli telgraf, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 4, lef 1 – 2.

⁷⁶ Rauf Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 11 – 12 Şubat tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 4, lef 1.

⁷⁷ Sürmeli, a.g.e., s. 274.

⁷⁸ İsmet Paşa'dan Adnan Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 65, lef 1.

⁷⁹ Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 65, lef 1; Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, Şimşir, a.g.e., s. 516.

Yazışmalarda ve basında 11 Şubat itibariyle İzmir limanı ile ilgili hadisenin konuşulmaya devam ettiği görülmektedir. Basın 11 Şubat itibariyle krizin devam ettiğini belirtse de,⁸⁰ liman krizi gün içerisinde bu tarih itibariyle yatışmaya başlamıştır.⁸¹ Rauf Bey, şifahen İngiliz Yüksek Komiserliğine gönderdiği mesajında – İsmet Paşa'nın da raporlarına uygun olarak – Türkiye'nin İngiltere'yle bir meselesi olmadığı belirtmiş ve bunun üzerine İngiltere, İzmir limanındaki gemilerini azaltmış, bu durum İngiltere ile olası bir krizi önlemiştir.⁸² Aynı zamanda Adnan Bey, Rauf Bey'den aldığı şifreye istinaden İzmir limanı ile ilgili mevcut durumun İsmet Paşa'nın istediği gibi on beş gün müddetle ve Lozan heyeti memlekete dönünceye kadar korunacağını, endişe buyurmaması gerektiğini Bükreş'te bulunan İsmet Paşa'ya bildirmiştir.⁸³

Aynı gün, Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya gönderilmesi için Adnan Bey'e yazdığı bir yazı da dikkate şayandır. Yazıda,⁸⁴ Meclisin İsmet Paşa'yı Ankara'da dört gözle beklediğini belirten Rauf Bey, Fransızların İsmet Paşa aleyhinde çalıştığının gizli (şifreli) şekilde kendisine söylenmesini rica etmiştir.⁸⁵

11 Şubat gününün devamında Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya mahsus olarak İstanbul Murahhaslığı aracılığıyla bir yazı yollamıştır;⁸⁶ Rauf Bey'e ve doğrudan kendisine gönderilen telgrafnameleri aldığını belirten Mustafa Kemal Paşa, 11 Şubat'ta İzmir'e vardığını aktarmıştır. İsmet Paşa'yla görüşene ve bir netice ortaya çıkana kadar mevcut

⁸⁰ "Limanlarımızın Seddinden Mütevellid İhtilaf Devam Ediyor", Tevhad-i Efkar, 11 Şubat 1923, s. 1.

⁸¹ Akyol, a.g.e., s. 202.

⁸² Demirci, a.g.e., s. 130.

⁸³ "Bizzat açılacaktır" derkenarıyla Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 38, lef 1; "Pek aceledir" derkenarıyla Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, Şimşir, a.g.e., s. 514.

⁸⁴ Rauf Bey'den Adnan Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 55, lef 1; Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli şifre, Şimşir, a.e., s. 515.

⁸⁵ BOA, HR. İM., 16 – 55, lef 2'deki Adnan Bey'den İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihinde gönderilen şifre bununla ilgili olmalıdır.

⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli şifre (şifre ediliş tarihi 12 Şubat 1923), BOA, HR. İM., 16 – 62, lef 1 – 2; "Gayet müstaceldir" derkenarıyla Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya 11 Şubat 1923 tarihli şifre (Bilal Şimşir bu şifrenin tarihini 13 Şubat 1923 olarak düştür), Şimşir, a.g.e., s. 520.

durumun korunması için gerekli tedbirlerin alındığı ifade edilmiştir. Özellikle İsmet Paşa'nın kafasını kurcalayan İzmir limanı hadisesi de buna dahil olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa 10 Şubat'ta gönderdiği yazısına ek olarak burada da Ankara'ya varmadan evvel bir görüşmenin faydalı olacağını belirtmektedir. Bunun için iki farklı seçenek ortaya koymaktadır: İlki, İsmet Paşa'nın Gülcemal vapuruyla doğrudan Bandırma ve oradan İzmir'e gelmesidir. İzmir'de Fevzi Paşa'nın da huzuruyla kısa bir görüşmeden sonra 15 Şubat'ta İzmir İktisat Kongresi'ne katılacaktır. Mustafa Kemal Paşa, 15 Şubat günü kongreye katılımını zorunlu görmektedir ve 19 Şubat günü Ankara'ya hareket etme niyetindedir. O esnada hasta olan Fevzi Paşa sağlığına kavuşursa birlikte Ankara'ya hareket edilecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya koyduğu bir diğer seçenek ise, kendisinin 15 Şubat akşamı kongreye katıldıktan sonra İzmir'den ayrılıp Eskişehir'e gelmesidir. Aynı anda İsmet Paşa'nın da İstanbul'dan hareketi öngörülmüştür. İkinci seçenikle birlikte, bahsedilen mülakat Eskişehir'de yapıp birlikte Ankara'ya hareket edilecektir. Mustafa Kemal Paşa, Kazım (Karabekir) Paşa'nın da kendileriyle olduğunu belirtmiştir.

11 Şubat, süreci takip etmek isteyen gazetecilerin de girişimlerinin arttığı bir tarihtir. Adnan Bey, meseleyle ilgili Rauf Bey'e 4 maddelik bir yazı göndermiştir,⁸⁷

İlk maddede, daha önceden, 7 Şubat günü Nihad Belger Bey'den kartvizit üzerine yazı aldığını ifade ettiğimiz Daily Mail gazetesi muhbir Price'tan bahsedilmektedir.⁸⁸ "İngiltere'nin en fevk okunan ve en ziyade lehimizde bulunan gazetesi" olarak lanse edilen gazetenin muhbirinin Lozan'dan İstanbul'a geldiği ve "fevkalade Türk muhibbi olan" bu gazetecinin İsmet Paşa ile Ankara'ya gitmek istediği aktarılıyor. Belirtildiğine göre bahsi geçen gazeteci, bu fikri İsmet Paşa'ya da açmış ve muhalefet görmemiştir. Adnan Bey, İsmet Paşa İstanbul'a gelmeden gazeteciye bir cevap verilmesini rica etmektedir.

İkinci maddede başka bir gazeteci karşımıza çıkmaktadır. Buenos Aires'te çıkan Prensa namındaki gazeteye mensup birinin de aynı suretle

⁸⁷ Adnan Bey'den Rauf Bey'e 11 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 61, lef 3.

⁸⁸ BOA, HR. İM., 16 – 61, lef 2'de bahsi geçen Price'ın Adnan Bey'e hitaben yazdığı 11 Şubat 1923 tarihli Fransızca bir yazısı vardır.

Ankara'ya gitmek istediğinden bahsedilmektedir. Bu hususta da verilecek cevabın beklendiği aktarılmıştır.

Üçüncü maddede ise Ankara tarafından bilindiği belirtilen Mösyö Galabsi⁸⁹ ile Türk lehdarı olarak görülen Chicago Tribune gazetesinin muhabiri Larry'nin, yine, İsmet Paşa ile Ankara'ya gelmek istediği ve cevabın beklendiği belirtilmektedir.

Dördüncü madde, 10 Şubat günü bahsi geçen Fransız gazeteci "Pol Eryu" ile alakalıdır. "Pol Eryu" namındaki gazetecinin de seyahatini Ankara'ya kadar uzatmak istediği ve bu hususta Fethi Bey'den müsaade aldığı aktarılmaktadır.

11 Şubat akşamı Romanya Dışişleri Bakanı Duca, İsmet Paşa ve beraberindeki heyete akşam yemeği vermiştir,⁹⁰ yemekte; Lord Curzon'un İsmet Paşa'ya İstanbul'da iletilmek üzere bir mesajı olduğu aktarılmıştır.⁹¹ Dışişleri Bakanının Curzon'dan aldığı talimatla İsmet Paşa'yı mevcut şartlarda bir barışa zorladığı söylenebilir.⁹²

12 Şubat'ta, Rumenlerin Lozan için arabuluculuk yapmak istediğini bildiren İsmet Paşa, karla kaplı olan Köstence yolunun henüz açılmaması nedeniyle halen Bükreş'tedir.⁹³ Bükreş'ten Tuna Nehri'ne kadar karın yüksekliği dört metreye ulaşmıştır.⁹⁴ İsmet Paşa, dönüşünün daha fazla gecikmesini engellemek için Gülcemal vapuruna telgraf yollatarak vapurun Tuna Nehri'ne girip İbrail'den heyeti alıp alamayacağını sormuş⁹⁵ fakat vapurun Tuna'ya dahil olamayacağı cevabını almıştır.⁹⁶ Bunun üzerine tekrar Gülcemal vapuruyla iletişim

⁸⁹ Vesikada Türkçe olarak okunuşu yazmaktadır.

⁹⁰ Nur, a.g.e., s. 1161; Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 420.

⁹¹ Dering'ten Curzon'a 11 Şubat 1923 tarihli telgraf, FO, 424/256, s. 537, No: 271; Şimşir, a.g.e., s. 420.

⁹² Demirci, a.g.e., s. 131.

⁹³ İsmet Paşa'dan İcra Vekilleri Riyasetine 12 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 516 – 517; "İsmet Paşa Hala Köstence'ye Gelemedi", Tevhid-i Efkar, 13 Şubat 1923, s. 1.

⁹⁴ Sürmeli, a.g.e., s. 279; Karacan, a.g.e., s. 218.

⁹⁵ Sürmeli, a.g.e., s. 278.

⁹⁶ A.e., s. 275; Karacan, a.g.e., s. 218.

kuran heyet, 12 Şubat akşamı yolun açılmasının beklendiğini ve 13 Şubat sabahı yola çıkılmasının ümit edildiğini aktarmıştır.⁹⁷

Aynı gün Rauf Bey, Adnan Bey aracılığıyla İsmet Paşa'ya bir yazı yollamıştır.⁹⁸ Bahsedilen yazı,⁹⁹ İsmet Paşa'nın 10 Şubat'ta kaleme alıp Rauf Bey'in eline 11 Şubat'ta geçen yazıya¹⁰⁰ şahsi bir cevap olarak kaleme alınmıştır. Rauf Bey, İsmet Paşa'nın endişelerine değinerek, kendisinin yerine vekalet ettiğini hatırlatmış ve – bir hata yaptıysa dahi – o hatanın tamamen Hariciye Vekilliğine vekalet eden kişiye – yani Rauf Bey'e – ait olduğunu ifade etmiştir. Rauf Bey'in diğer değindiği bir mesele, İsmet Paşa'nın, kendisinden habersizce karar aldığı noktasındaki düşüncesidir. Konferansa dair alınan kararlarda İsmet Paşa'nın fikirlerinin esas alındığını belirten Rauf Bey, yalnızca son birkaç gündür yaşanan meselelerde inisiyatif alındığını belirtmiş ve bu kararların isabetli olduğunun anlaşılacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte, yazışmalarda İsmet Paşa'nın karşı çıktığı ve endişelendiği noktalardan bahseden Rauf Bey, bunlara uygun olarak İsmet Paşa dönene kadar meseleler hakkında kesin kararlar verilmediğini ve dolayısıyla hata da yapılmadığını belirtmiştir. İzmir limanı hadisesinde de İsmet Paşa dönünceye kadar kesin bir karar verilmeyeceğinin altını çizmiştir.

İzmir limanı meselesiyle ilgili ise, Paris Mümessilliği son durumu Hariciye Vekaletine aktarmış;¹⁰¹ 10 Şubat'ta yazılıp ardından alınan "olur" ile verilen notadan¹⁰² bahsetmiştir. Buna göre Fransız kanadı; çıkartma yapmak gibi bir düşüncelerinin asla olmadığını fakat limanın torpillenmesi noktasındaki vaziyetin asla kabul edilebilir olmadığını belirtmiştir. Buradan hareketle de limanda bulunan gemilerin her zaman korunacağını altı çizilmiştir.

⁹⁷ Sürmeli, a.g.e., s. 276.

⁹⁸ Rauf Bey'den Adnan Bey'e 12 Şubat 1923 tarihli şifre, Şimşir, a.g.e., s. 517 – 518.

⁹⁹ Rauf Bey bu yazının, İsmet Paşa'yla buluşulduğu zaman verilmesini rica etmiştir. Ancak İsmet Paşa beklenenden geç bir zamanda İstanbul'a gelebilmiştir. Bu durumda yazının, İsmet Paşa'ya geldiğinde mi verildiği yoksa gelişi geciktiği için şifre mi edildiği bilinmemektedir.

¹⁰⁰ 27. dipnot.

¹⁰¹ Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine 12 Şubat 1923 tarihli telgraf, Paris Büyükelçiliği Arşivi (daha sonra PBA olarak gösterilecektir), K.372/1; Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine 12 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 519.

¹⁰² 38. ve 39. dipnot.

12 Şubat'ta İngilizlerin, antlaşmanın imzalanması için çabaları devam etmektedir. 9 Şubat'ta Lord Curzon, İngiltere'nin Bükreş Elçisine İsmet Paşa ile daha fazla iletişim kanalı kurmamak gerektiğini aktarmış idi. Ancak fikrini değiştirmiş olacak ki, 12 Şubat'ta Curzon adına İngiliz Elçiliği tarafından İsmet Paşa'ya "bir sır gibi gizli tutulmuş, dostane yazılmış" bir mesaj ulaştırılmıştır;¹⁰³ Curzon, barışa olan ümidini belirtmiş ve İsmet Paşa'nın barış için Lozan'da çalıştığı gibi Ankara'da da çalışacağına olan inancını ifade etmiştir. İsmet Paşa ise teşekkürlerini cevaben yollatmıştır.

Aynı zamanda İngiliz Hariciye Vekaletinin, İsmet Paşa'ya Curzon'ın mesajını ulaştıracak olan Henderson'a gönderdiği yazıda da,¹⁰⁴ Türklerin bir bölümünün barışa meyilli olduğundan bahsedilerek İsmet Paşa'nın barış için Mustafa Kemal Paşa'yı ikna edebileceği ifade edilmiştir.

13 Şubat günü itibariyle, İsmet Paşa karın çokluğundan ötürü halen Bükreş'ten hareket edememiştir. Süreci Hariciye Vekaletine aktaran Adnan Bey;¹⁰⁵ hareket saatini de henüz öğrenemediğini ekleyerek Hariciye Vekaletinden gönderilen şifreleri Bükreş'e gönderdiğini belirtmiştir.

Aynı nitelikteki bir yazı Mustafa Kemal Paşa'ya da gönderilmiştir.¹⁰⁶ Yukarıdaki yazıya ek olarak, İsmet Paşa ile görüşmeyi bekleyen Mustafa Kemal Paşa'ya, İsmet Paşa'nın 15 Şubat'tan evvel Anadolu'ya geçebilmesinin beklenmediği ifade edilmiştir. Mevcut durumda, Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci görüşme seçeneği olarak sunduğu Eskişehir senaryosunun ancak, mümkün olduğu belirtilmiştir.

Bu yazışmalar sürerken Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya İzmir'deki programının son durumunu aktarmış;¹⁰⁷ 15 Şubat'ta İzmir İktisat

¹⁰³ İnönü, a.g.e., s. 94; Akyol, a.g.e., s. 202.

¹⁰⁴ Foreign Office'ten Henderson'a 12 Şubat 1923 tarihli telgraf, FO, 371/9065; Foreign Office'ten Henderson'a 12 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 422.

¹⁰⁵ Adnan Bey'den Hariciye Vekaletine 13 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 80, lef 1.

¹⁰⁶ Adnan Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya 13 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 80, lef 1.

¹⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya 13 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 520.

Kongresi'nin açılışını yapmayı çok önemli gördüğünü söylemiştir. Buna ek olarak ancak 15 Şubat akşamı İzmir'den hareket edebileceğini eklemiş ve Ankara'ya birlikte hareketi uygun bulduğunu ifade etmiştir.

Nitekim İsmet Paşa saat 11:30'da Adnan Bey aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazıda ilgili telgrafları aldığını belirterek teşekkür etmiş ve birlikte Eskişehir'de birleşecek surette Ankara'ya hareket edilmesinin uygun olacağını bildirmiştir.¹⁰⁸

Yazışmaların sürdüğü diğer bir tarafta; Mustafa Kemal Paşa'dan Rauf Bey'e gönderilen yazı dikkate şayandır;¹⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın aleyhinde çalışanların mahcup olacakları günün çok uzakta olmadığını söylemektedir. Bu noktada hiç şüphesiz, Rauf Bey'in de dikkat çektiği üzere, Fransız faaliyetlerini ve Meclis'te – özellikle 7 Şubat'ta yapılan gizli oturumda¹¹⁰ – yapılan eleştirileri kastetmektedir. Başkumandanın, İsmet Paşa'ya güveni tamdır. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya İsmet Paşa'yla girişini bu olumsuz tabloya karşı bir tedbir olarak gördüğünü ifade etmektedir. İzmir'deki kongrenin önemine de dikkat çeken Başkumandan, kongreyi açıp İsmet Paşa'yla görüştüktan sonra karar almak için acele edilmeyeceğini ifade etmiş ve Rauf Bey'den de müsterih olmasını rica etmiştir.

İsmet Paşa ile görüşmek isteyen bir diğer kişi de Refet Paşa idi. Refet Paşa, kendisinin Karargahının Kurmay Başkanı olan Abdurrahman Nafiz (Gürman) Paşa'ya gönderdiği yazısında, İsmet Paşa'nın malum olan sebeplerden ötürü hareket edemediğini belirtmiş ve İsmet Paşa'yı İstanbul'da bekleyeceğini ifade etmiştir.¹¹¹

¹⁰⁸ İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya 13 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, a.e. s. 521.

¹⁰⁹ “Derhal çekilecektir” derkenarıyla Mustafa Kemal Paşa'dan Rauf Bey'e 13 Şubat 1923 tarihli şifre, Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt: 15 (1923), Kaynak Yayınları, 2005, s. 132; Mustafa Kemal Paşa'dan Rauf Bey'e 13 Şubat 1923 tarihli şifre, Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 424.

¹¹⁰ Akyol, a.g.e., s. 198.

¹¹¹ Refet Paşa'dan Abdurrahman Nafiz Paşa'ya 13 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 76, lef 1.

13 Şubat gününün devamında Adnan Bey, gazetelere gelen bir telgraftan söz etmektedir.¹¹² Telgrafa göre; İsmet Paşa 13 Şubat günü saat 17:00 itibarıyla Köstence'ye ulaşmamış vaziyettedir ve kendisinin ancak yarın Köstence'ye ulaşması ümit edilmektedir.

13 Şubat'ta İzmir limanı ile ilgili hadise, Fransa'da tırmanmaya devam etmiştir. Paris Mümessilliğinin Hariciye Vekaletine aktardığına göre;¹¹³ Fransız basını, İzmir limanındaki gemilerin ayrılması için Türk hükümetinin 3 gün verdiğini ve 3 günün sonunda aksiyon alacağını yazmaktadır. Bu hususta mümessilliğin malumat talebi mevcuttur.

Paris Mümessilliği aynı gün, İstanbul'da olacağını tahmin ettiği İsmet Paşa'ya da bir yazı göndertmiştir;¹¹⁴ Mümessillik, heyete refakat eden Daily Mail gazetesi muhabirinin¹¹⁵ kendi gazetesine İsmet Paşa ile Rıza Nur arasında anlaşmazlık bulunduğu noktasında beyanatı olduğunu belirtmiş ve bu hususta malumat talep etmiştir.

Türk Heyetinin Bükreş'ten Ayrılıp Köstence'ye Ulaşması

14 Şubat günü İsmet Paşa ve beraberindeki heyet Bükreş'ten Köstence'ye gitmek üzere yola çıkmıştır.¹¹⁶ 14 Şubat'ta Rauf Bey, İzmir limanı ile ilgili en son durumu öğrenmek isteyen Paris Mümessilliğine bir yazı yazmıştır. Yazıda;¹¹⁷ İtilaf devletlerinin barışa kadar savaş gemilerini çekmeyeceğine dair nota verdiklerini söyleyen Rauf Bey, bu notanın açıkça tekrardan yazılması için üç gün süre verildiğini ifade etmiştir. Bahsi geçen üç günün bundan ibaret olduğunun altını çizmiştir. Meselenin, Türk tarafının Mudanya ateşkesine, İtilaf tarafının ise Mondros

¹¹² Adnan Bey'den Hariciye Vekaletine 13 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – telgraf, BOA, HR. İM., 16 – 76, lef 2.

¹¹³ Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine 13 Şubat 1923 tarihli telgraf, PBA, K.372/1; Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine 13 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 522.

¹¹⁴ Paris Mümessilliğinden İsmet Paşa'ya 13 Şubat 1923 tarihli telgraf, PBA, K.372/1; Paris Mümessilliğinden İsmet Paşa'ya 13 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.e., s. 523.

¹¹⁵ Eğer meseleyi takip eden birden fazla Daily Mail gazetesine mensup muhabir yok ise, bahsi geçen Price olmalı.

¹¹⁶ "İsmet Paşa Bükreş'ten Hareket Etti", Tevhid-i Efkar, 15 Şubat 1923, s. 1.

¹¹⁷ Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine 14 Şubat 1923 tarihli telgraf, PBA, K.372/1; Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine 14 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., s. 525.

ateşkesine dayanmasıyla ortaya çıktığını söyleyen Rauf Bey, İsmet Paşa gelinceye kadar karşı cevap verilmeyeceğini söylemiştir.

Bu noktada, İsmet Paşa'nın muhaberatında takındığı tavır etkili olmuş gibi gözüküyor. Nitekim, basında da vaziyetin korunacağı haberleri çıkmıştır.¹¹⁸

15 Şubat günü, süreci takip etmek isteyen gazetecilerle ilgili gelişmelerin yaşandığı bir gündür. – Tespit edilene göre – 7 ve 11 Şubat tarihlerinde müracaatlarını yapan Daily Mail gazetesi muhabiri Price hakkında Adnan Bey tarafından yapılan tahkikat gazetecinin lehine çıkmıştır ve İsmet Paşa'yla Ankara'ya gitmesinde bir sıkıntı görülmemiştir.¹¹⁹ Bu noktada, Paris Mümessilliği tarafından Daily Mail muhabiri hakkında gönderilen yazının¹²⁰ – o esnada İstanbul'da olmayan İsmet Paşa'ya hitaben gönderildiği için – ya yerine ulaşmadığı ya da Adnan Bey tarafından göz ardı edildiği yorumu yapılabilir.

– Tespit edilene göre – ilk kez 10 Şubat günü, gerekli izinleri almak için müracaatta bulunan ve 11 Şubat'ta girişimlerine devam eden Jurnal Gazetesinin muhabiri "Pol Eryu" namındaki gazeteciye ise Ankara'ya gitmesi için izin çıkmıştır, ancak, kendisinin İsmet Paşa refakatinde gitmesi hususunda Adnan Bey'in ilgili makamdan konu hakkında detaylı bilgi alma talebi olmuştur.¹²¹

Bahsedildiği üzere, aslında 14 Şubat'ta Bükreş'ten yola çıkan İsmet Paşa ve heyeti, Bükreş – Köstence arasında bulunan 3.5¹²² saatlik yolu kardan ötürü 36 saatte alabilmiştir¹²³ ve ancak arkadan gelen bir lokomotifin ittirmesiyle¹²⁴ 16 Şubat sabahı saat 06:00'da¹²⁵ Köstence'ye varabilecektir. Gülcemal vapurundaki gazeteciler, İsmet Paşa ve heyetini 15 Şubat'tan itibaren heyecanla beklemekte olduklarını ve sürekli gelen

¹¹⁸ "İzmir'de Muvakkaten Vaziyet Muhafaza Edilecek", Tevhid-i Efkâr, 15 Şubat 1923, s. 1.

¹¹⁹ Adnan Bey'den – kuvvetle muhtemelen – Hariciye Vekaletine 15 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 92, lef 1.

¹²⁰ 112. dipnot.

¹²¹ Adnan Bey'den – kuvvetle muhtemelen – Hariciye Vekaletine 15 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 67 – 7, lef 2.

¹²² İsmet Paşa 5 saat olarak söylemektedir bkz.: Sürmeli, a.g.e., s. 279.

¹²³ Karacan, a.g.e., s. 218; Şimşir, a.g.e., 512; Akyol, a.g.e., s. 204; Sürmeli, a.g.e., s. 279.

¹²⁴ Sürmeli, a.g.e., s. 279; Karacan, a.g.e., s. 218.

¹²⁵ Sürmeli, a.g.e., s. 278.

kar – çığ haberlerinin artık bitkinlik yarattığını aktarmaktadır.¹²⁶ Heyette bulunan Rıza Nur da yolculuğun belli kısımlarında trenin kara saplandığını, Romanya hükümetinin Bükreş'ten amele ve asker göndererek birkaç günde yolu açtığını söylemektedir.¹²⁷ Rıza Nur ayrıca, Gülcemal vapurunu istettiği ve “milletin parasını israf ettiği” için de İsmet Paşa'ya tepkilidir.¹²⁸

Türk Heyetinin İstanbul'a Gelişi

Gülcemal vapurunun gönderilmesinden 6 gün sonra heyet, 16 Şubat saat 08:00'da¹²⁹ vapura binmiştir.¹³⁰ Yolculuk boyunca İsmet Paşa, Gülcemal vapuruyla birlikte Köstence'ye gelen 10 kadar gazetecinin¹³¹ sorularını cevaplamıştır.¹³² 16 Şubat gecesi saat 22:00'da¹³³ ise İstanbul'a gelmiştir.¹³⁴

Rıza Nur'un aktardığına göre; İstanbul Şehremaneti heyet için Pera Palas'ı hazırlamıştır fakat Rıza Nur şahsen kabul etmemiştir.¹³⁵ Nitekim 17 Şubat günü, Rıza Nur'un Adnan Bey aracılığıyla gönderdiği yazı ile Tevfik Rüşdü (Aras) Bey'den oda talebi mevcuttur.¹³⁶

¹²⁶ A.e., s. 277.

¹²⁷ Nur, a.g.e., s. 1161; Ali Naci Karacan da bunu tasdiklemektedir bkz.: Karacan, a.g.e., s. 218.

¹²⁸ Nur, a.g.e., s. 1161 – 1162.

¹²⁹ Akyol, a.g.e., s. 204.

¹³⁰ Adnan Bey'den – kuvvetle muhtemelen – Harciye Vekaletine 16 Şubat 1923 tarihli telgraf, BOA, HR. İM., 16 – 96, lef 1; “İsmet Paşa Köstence'den Hareket Etti”, Tevhid-i Efkar, 17 Şubat 1923, s. 1.

¹³¹ Sürmeli, a.g.e., s. 269.

¹³² Akyol, a.g.e., s. 204. Bkz.: Sürmeli, a.g.e., s. 278 – 282; Karacan, a.g.e., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1943.

¹³³ “İsmet Paşa İle Heyet-i Murahhasamız Dün Gece Şehrimize Muvasalat Ettiler”, Tevhid-i Efkar, 17 Şubat 1923, s. 1; Akyol, a.g.e., s. 204.

¹³⁴ Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 425; Karacan, a.g.e., s. 218.

¹³⁵ Nur, a.g.e., s. 1162.

¹³⁶ Adnan Bey'den Hariciye Vekaletine 17 Şubat 1923 tarihli – muhtemelen – telgraf, BOA, HR. İM., 16 – 98, lef 1.

17 Şubat'ta Lord Curzon'un, İsmet Paşa'ya vermesi için mesaj yollattığı Henderson ve Harington¹³⁷ ile İsmet Paşa görüşmüştür,¹³⁸ Henderson, İsmet Paşa'ya bir dostluk mesajı sunmuştur. Curzon mesajda, taraflar arasındaki problemlerin büyük bir kısmının Lozan'da çözüldüğünü ve özellikle Türk – İngiliz heyetleri arasında dostluğun hüküm sürdüğünü belirtmiştir. Curzon, “bir dost olarak hatırlanmayı” istediğini belirterek yakında İsmet Paşa'yla el sıkışmak istediğini ifade etmiştir. İsmet Paşa ise mukabil olarak yine Henderson aracılığıyla teşekkürlerini iletmiştir.

17 Şubat günü saat 21:00'da İsmet Paşa'nın Haydarpaşa Garı'ndan hareket ederek 18 Şubat öğleninde Eskişehir'e varacağı Adnan Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa ve Hariciye Vekaletine bildirilmiştir.¹³⁹

İsmet Paşa'nın da dahil olduğu 26¹⁴⁰ kişilik heyetin ve eşyalarının taşınmasının sağlanması için İstanbul Murahhaslığından İzmit'te bulunan 1. Ordu Kumandanlığına bir yazı gönderilmiştir. Yazıda;¹⁴¹ İsmet Paşa'nın da içinde bulunduğu 26 kadar kişinin Haydarpaşa'dan Ankara'ya doğru hareket edeceği belirtilmiştir. Kumandanlıktan, Bilecik'ten Karaköy'e¹⁴² kadar heyetin ve eşyalarının nakli için mümkün olduğu kadar binek otomobil ve üç yük otomobilinin hazır bulundurulması rica edilmiştir.

Rıza Nur eşyaların nakil meselesinden bahsederken,¹⁴³ “Büyükköprü'ye” geldiklerinde köprü dinamitlendiği için geçişin yapılamadığından ve diğer trene binmek için buldukları trenden inmek zorunda kaldıklarından bahsetmiştir. Ayrıca, kendi eşyasını kendi taşımak zorunda kaldığını iddia etmiştir.

¹³⁷ “İsmet Paşa Dün Müttefikin Mümessilleri İle Görüştükten Sonra Ankara'ya Hareket Etti”, *Tevhid-i Efkâr*, 18 Şubat 1923, s. 1.

¹³⁸ Henderson'dan Curzon'a 17 Şubat 1923 tarihli telgraf, FO, 424/256, s. 552 – 553, No: 402; Şimşir, a.g.e., s. 426 – 427; Akyol, a.g.e., s. 205.

¹³⁹ Adnan Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya ve Hariciye Vekaletine 17 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – şifre, BOA, HR. İM., 16 – 100, lef 1.

¹⁴⁰ Basında Lozan'dan gelen heyetin 18 kişi olduğu yazmakta, gazetecilerle ve refakatçilerle birlikte 26'ya ulaşmış olmalı.

¹⁴¹ – Kuvvetle muhtemelen – Adnan Bey'den 1. Ordu Kumandanlığına 17 Şubat 1923 tarihli şifre, BOA, HR. İM., 16 – 100, lef 2.

¹⁴² Bilecik ilinin Pazaryeri ilçesine bağlı Karaköy.

¹⁴³ Nur, a.g.e., s. 1162.

Türk Heyetinin Eskişehir Üzerinden Ankara'ya Dönmesi

İsmet Paşa ve heyeti 18 Şubat saat 16:30'da Eskişehir'e ulaşmış¹⁴⁴ ve aynı gün,¹⁴⁵ planlandığı gibi Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa ile Eskişehir'de buluşmuştur.¹⁴⁶ Buluşmaya Rauf Bey'in çağırılmaması dikkat çekmektedir.¹⁴⁷ Eskişehir'de trenin içindeki görüşme saatlerce sürmüştür.¹⁴⁸ Görüşmenin ardından Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.

20 Şubat günü saat 10:00'da¹⁴⁹ Hariciye Vekili İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'yla beraber Ankara'ya dönmüş¹⁵⁰ 20 Şubat akşamı yapılan Heyet-i Vekile toplantısına katılmış¹⁵¹ ve 21 Şubat tarihinden itibaren görevine başladığı tamim olarak beyan olunmuştur.¹⁵² 20 Şubat'ta Henderson da Curzon'a, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'nın buluşup Ankara'ya gittiğini bildirmiştir.¹⁵³

21 Şubat günü, İsmet Paşa ve heyetine tahsis edilen trenin Bilecik'e kadar olan ücretinin 63,887 kuruş olduğu ve meblağın Anadolu Şimendifer Kumpanyası tarafından talep edildiği Hariciye Vekaletine bildirilmiştir.¹⁵⁴

¹⁴⁴ "İsmet Paşa Eskişehir'e Vasil Oldu", Tevhid-i Efkar, 19 Şubat 1923, s. 1.

¹⁴⁵ Taha Akyol bu buluşmanın 19 Şubat sabahı gerçekleştiğini söylemektedir bkz.: Akyol, a.g.e., s. 205.

¹⁴⁶ İnönü, a.g.e., s. 95; Gazi M. Kemal, Nutuk, Ankara, Kaynak Yayınları, 2015, s. 550; Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 427.

¹⁴⁷ Akyol, a.g.e., s. 205.

¹⁴⁸ İnönü, a.g.e., s. 96.

¹⁴⁹ Karacan, a.g.e., s. 223.

¹⁵⁰ Şimşir, a.g.e., s. 429; Akyol, a.g.e., s. 207.

¹⁵¹ Akyol, a.g.e., s. 207 ve 212.

¹⁵² Hariciye Vekili Suad'tan Tiflis Mümessilliğine 21 Şubat 1923 tarihli şifre, DBTDA, SSCB (571), 36080 – 142533 – 83, görüntü 1; Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine 21 Şubat 1923 tarihli telgraf, PBA, K.372/1; Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine 21 Şubat 1923 tarihli telgraf, Şimşir, a.g.e., Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 526.

¹⁵³ Henderson'dan Curzon'a 20 Şubat 1923 tarihli telgraf, FO, 371/9067/E.2030 ve FO 424/256, s. 576, No: 328; Şimşir, a.g.e., Bilgi Yayınevi, 2012, s. 429. Henderson Curzon'a, Taha Akyol'un belirttiği gibi İsmet Paşa'yla Mustafa Kemal Paşa'nın Eskişehir'de 18 Şubat'ta değil, 19 Şubat'ta buluştuklarını yazmıştır.

¹⁵⁴ Adnan Bey'den Hariciye Vekaletine 21 Şubat 1923 tarihli – kuvvetle muhtemelen – telgraf, BOA, HR. İM., 16 – 113, lef 3; BOA, HR. İM., 16 – 113, lef 1 – 2'de faturalar bulunmaktadır.

Sonuç

Lozan Barış Konferansı'na ara verilmesiyle birlikte yola çıkan İsmet Paşa ve beraberindeki heyetin yolculuğu, olumsuz hava koşulları nedeniyle oldukça sıkıntılı geçmiştir. 10 Şubat günü Bükreş'e ulaştıklarında heyetin tasavvuru 14 Şubat günü İstanbul'da olup hiç durmadan Ankara'ya gitmek idi. Heyetin Bükreş'e ulaştığı haber alınır alınmaz Gülcemal vapurunun gönderilmesi, sürecin daha hızlı ilerlemesi beklentisini doğurduysa da, heyet kendi tasavvurundan 2 gün sonra, basın ve devlet erkanının tasavvurundan ise 4 – 5 gün sonra İstanbul'a varabilmiştir. Heyetin dönüş yolculuğu sadece lojistik açıdan değil, aynı zamanda siyasi açıdan da sıkıntılıdır. Oldukça nazik bir durumda olan Lozan süreci ve akabinde yaşananlar göz önüne alındığında, bu gecikme bazı sıkıntıların ve meselelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İlk olarak, daha başlangıçta dönüş yolunun nasıl olacağına dair heyet içerisinde çatlak sesler çıkmış; heyette bulunan Rıza Nur, Bulgaristan üzerinden bir güzergah çizmek istemiştir. Bu düşünce pek kayda değer bulunmamakla birlikte, diğer bir güzergah noktasında Eleftherios Venizelos'un güvence vermesine karşın İsmet Paşa'nın hem siyaseten hem de emniyet açısından Yunanistan'ın içinden geçmek istemediği göze çarpmaktadır. Bu karar, yalnızca güvenlik kaygılarından kaynaklanan pratik bir tercih değil, aynı zamanda yolculuğun daha geniş siyasi ve sembolik anlamını yansıtmaktadır. Milli Mücadele'den ve kesintiye uğramış Lozan Barış Konferansı'ndan yeni çıkmış olan Türkiye, uluslararası alanda egemenliğini ve onurunu sağlam bir şekilde savunmaya kararlıydı. Yunanistan'ın kontrolündeki bölgelerden geçmek, savaşın hatıralarının taze olduğu yerlerde, bir taviz verme veya zayıflık olarak algılanabilirdi. İsmet Paşa, heyetin ve ülkenin onurunu korumanın önemini kavrayarak, alternatif bir güzergahın daha uygun olacağına karar vermiştir. Ancak, heyet içerisindeki bazı kimselerin ve yabancı gazetecilerin Yunanistan üzerinden Karaağaç vasıtasıyla direkt Türkiye'ye ulaştığı da tespit edilmiştir. Sonuç olarak heyet için Romanya üzerinden deniz yolunun da kullanılacağı bir rota çizilmişse de yolculuk esnasında yaşanan sıkıntılardan ötürü yolculuğun ortasında alternatif yollar aranmıştır.

İkinci mesele, İzmir limanı ile alakalıdır. Lozan Barış Konferansı'nda görüşmelerin kesilmesinden sonra ve yolculuğun başından itibaren

Türkiye'nin Müttefik devletlere bir cevabı olarak kendisini hissettirmeye başlayan İzmir limanı hadisesi İsmet Paşa'yı oldukça tedirgin etmiştir. Yolda çektiği sıkıntıların üstüne Hariciyeyle ilgili meselelerin yoğunlaşmaya başlaması, İsmet Paşa ve kendisinin yerine vekalet eden Rauf Bey'in arasını açmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın da isteğiyle sürece el atmak durumunda kalmıştır. İsmet Paşa ve Rauf Bey arasına giren bu soğukluk Lozan Barış Konferansı'nın ikinci döneminde kendisini daha net şekilde hissettirecektir.

Üçüncü olarak, İsmet Paşa'yla temas kurmak isteyen devlet erkani ve gazeteciler göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa, özellikle konferansın kesilmesinden sonra atılacak adımlar noktasında İsmet Paşa ile toplu bir görüşme niyetindeyken, Refet Paşa ve Adnan Bey gibi isimler İsmet Paşa'yla herkesten evvel temas kurmak istemişlerdir. İsmet Paşa Eskişehir'e vardığında Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa ile görüşürken, bu görüşmede dönemin İcra Vekilleri Heyeti Reisi olan Rauf Bey'in olmaması dikkat çekicidir. Görüşme taleplerinin bazılarının böyle dağınık ve kimi bireysel girişimlerle yapılmış olması devlet yöneticilerinin içinde belli noktalarda anlaşmazlıklar olduğunu ve İsmet Paşa'yı sonraki süreç için etkilemek istediklerini göstermektedir.

Temasları yakından takip etmek isteyen gazeteciler de daha heyet Lozan'dan ayrılır ayrılmaz faaliyete geçmişlerdir. Bu hususta Adnan Bey ve Rauf Bey'le süreci yürüten yabancı gazeteciler, sürece "tanıdık" dahil etmek suretiyle imtiyazlar elde etmeye çalışmış ve İsmet Paşa'yı Ankara'ya kadar takip etmek istemişlerdir. Yabancı gazetecilerin bu ilgisi, kesintiye uğrayan barış konferansına ve yeni kurulacak olan Türk devletine duyulan uluslararası ilgiyi göz önüne sermektedir. Türk basınına mensup gazeteciler de Gülcemal vapuruyla birlikte Köstence'ye kadar İsmet Paşa'yı almaya gitmiş ve 5 gün boyunca heyeti Köstence limanında beklemişlerdir.

Bu çalışma; Özde, dipnotlarda ve Kaynakçada belirtilen arşiv kaynakları temel alınarak kaleme alındığından, diğer tür kaynaklar, özellikle – seyahat sürecini detaylı verdiği ve başyazarını Gülcemal vapuru ile gönderdiği Tevhid-i Efkâr örneği üzerinden – gazete destekleyici olarak kullanılmıştır. Çalışmanın konu aldığı süreç, farklı basın kaynakları temel alınarak yapılır ise literatüre ayrıca bir katkı da sağlanmış olacaktır.

Sonuç kısmında üç madde olarak verilen; yolculuk esnasında ortaya çıkan mesele ve tartışmaların takibi de hem arşiv kaynaklarında hem basında hem de araştırma eserlerinde ayrı ayrı yapılabilir. Bu takip neticesinde elde edilecek verilerin fazlalığı, her meselenin ayrı birer çalışma konusu yapılabileceğini gösterecektir. Literatürdeki benzer çalışmalardan farklı olarak, konusu doğrudan Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönem olan bu çalışmayla birlikte, bahsi geçen dönemle ilgili çalışmaların artması ümit edilmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

- BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 37.
- BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 472 – 38.
- BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 1.
- BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 2.
- BCA, 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü, 218 – 473 – 4.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

- BOA, HR. İM., 16 – 38.
- BOA, HR. İM., 16 – 47.
- BOA, HR. İM., 16 – 50.
- BOA, HR. İM., 16 – 51.
- BOA, HR. İM., 16 – 52.
- BOA, HR. İM., 16 – 53.
- BOA, HR. İM., 16 – 55.
- BOA, HR. İM., 16 – 60.
- BOA, HR. İM., 16 – 61.
- BOA, HR. İM., 16 – 62.
- BOA, HR. İM., 16 – 65.
- BOA, HR. İM., 16 – 71.
- BOA, HR. İM., 16 – 76.
- BOA, HR. İM., 16 – 80.
- BOA, HR. İM., 16 – 92.
- BOA, HR. İM., 16 – 98.
- BOA, HR. İM., 16 – 100.
- BOA, HR. İM., 16 – 113.

BOA, HR. İM., 67 – 7.

BOA, HR. İM., 235 – 57.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

DBTDA, SSCB (571), 36080 – 142533 – 83.

DBTDA, SSCB (571), 36080 – 142533 – 86.

DBTDA, SSCB (571), 36080 – 142533 – 87.

Foreign Office (Bilal Şimşir aracılığıyla ulaşılmıştır)

FO, 371/9065.

FO, 371/9067/E.2030.

FO, 424/256.

Paris Büyükelçiliği Arşivi (Bilal Şimşir aracılığıyla ulaşılmıştır)

PBA, K.372/1.

Zabıt Ceridesi

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, İçtima Senesi: 3, Cilt: 3.

Sürelî Yayınlar

“Devletler, Harb Gemilerini Limanlarımızdan Çıkarmamakta İsrar Ediyorlar”, *Tevhid-i Efkar*, 10 Şubat 1923.

“İsmet Paşa Bu Akşam Geliyor”, *Tevhid-i Efkar*, 11 Şubat 1923.

“İsmet Paşa Bükreş'ten Hareket Etti”, *Tevhid-i Efkar*, 15 Şubat 1923.

“İsmet Paşa Çarşamba Günü Hareket Ediyor”, *Tevhid-i Efkar*, 6 Şubat 1923.

“İsmet Paşa Dün Müttefik'in Mümessilleri İle Görüştükten Sonra Ankara'ya Hareket Etti”, *Tevhid-i Efkar*, 18 Şubat 1923.

“İsmet Paşa Eskişehir'e Vasıl Oldu”, *Tevhid-i Efkar*, 19 Şubat 1923.

“İsmet Paşa Hala Köstence'ye Gelemedi”, *Tevhid-i Efkar*, 13 Şubat 1923.

“İsmet Paşa İle Heyet-i Murahhasamız Dün Gece Şehrimize Muvasalat Ettiler”, *Tevhid-i Efkar*, 17 Şubat 1923.

“İsmet Paşa Köstence'den Hareket Etti”, *Tevhid-i Efkar*, 17 Şubat 1923.

“İzmir'de Muvakkaten Vaziyet Muhafaza Edilecek”, *Tevhid-i Efkar*, 15 Şubat 1923.

“Limanlarımızın Seddinden Mütevellid İhtilaf Devam Ediyor”, *Tevhid-i Efkar*, 11 Şubat 1923.

Kitap ve Makaleler

Akın, Veysi, "Trakya'nın Türklere Devir Teslimi", Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1994.

- Akyol, Taha, *Bilinmeyen Lozan*, İstanbul, Doğan Kitap, 2014.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt: 15 (1923), Kaynak Yayınları, 2005.
- Demirci, Sevtap, *Belgelerle Lozan*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2011.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Kaynak Yayınları, 2015.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Ed. Sabahattin Selek, Cilt: 2, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.
- Karacan, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1943.
- Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, Ed. Heidi Schmit, Cilt: 3, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967.
- Sürmeli, Serpil, "Ebuzziyazade Velid Bey'in Kaleminden Lozan Konferansı Dönüşü İsmet Paşa'yı Gülcemal Vapuru'nda Köstence'de Beklerken (10-16 ŞUBAT 1923)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 53, 2013.
- Şimşir, Bilal N., *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, 2012.
- Şimşir, Bilal N., *Lozan Telgrafları*, Cilt: 1, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Extended Abstract

After the Lausanne Peace Conference adjourned without a final agreement being reached, delegations from the participating countries began the process of returning to their homelands. The conference, which had commenced in November 1922, was a crucial platform for post-war negotiations aimed at settling territorial and diplomatic disputes between Türkiye and the Allied powers, especially following the rejection of the Treaty of Sèvres by the Turkish National Movement. The Turkish delegation, led by İsmet (İnönü) Pasha, was tasked with representing the will be newly established Turkish Republic in these negotiations. Although progress had been made in Lausanne, the lack of a final settlement meant that the Turkish delegation had to temporarily return home, a journey that would take place between February 7 and 21, 1923.

İsmet Pasha, who played a central role in the peace negotiations, led the Turkish delegation during a highly sensitive time for Turkish foreign policy. The delegation's journey back to Anatolia was not merely a logistical challenge but also a politically charged event, as the international and domestic political environment was fraught with tension. The delegation departed from Lausanne on February 7, 1923, and began their long and complex journey back to Türkiye. Their route took them first to Bucharest, where they arrived on February 10 after a three-day train ride. The journey was immediately beset by difficulties, including harsh weather conditions and delays. Upon reaching Bucharest, the delegation found themselves stranded due to the unfavorable weather, forcing them to stay in the city until February 14.

During their extended stay in Bucharest, the Turkish delegation was not idle. While awaiting better weather conditions to continue their journey, they remained in constant communication with Ankara. The political situation was precarious, and İsmet Pasha was in close contact with the Turkish government to provide updates on the delegation's progress and address ongoing diplomatic concerns. The Turkish leadership in Ankara, including Mustafa Kemal (Atatürk) Pasha, closely monitored the delegation's journey, as the outcome of the Lausanne Conference and the decisions made in the coming weeks would have a significant impact on Türkiye's future.

One of the primary concerns of the Turkish delegation and government during this period was the route the delegation would take to return to Anatolia. İsmet Pasha was particularly determined to avoid traveling through Greek-controlled territories, given the tense relations between Turkey and Greece following the Greco-Turkish War. This decision was not merely a practical one driven by safety concerns but also a reflection of the broader political and symbolic significance of the journey. Turkey, having recently

emerged from a brutal war of independence, was keen to assert its sovereignty and dignity on the international stage. Traveling through Greek-controlled areas, where the memory of the recent conflict was still fresh, would have been seen as a concession or a sign of weakness. Ismet Pasha, understanding the importance of maintaining the delegation's dignity, decided that an alternative route would be more appropriate.

Thus, the delegation opted to travel through Romania, specifically via the port city of Constanta, rather than risk passing through Greek territory. This decision demonstrated Ismet Pasha's diplomatic acumen and his ability to navigate the delicate political landscape of the time. It also reflected Türkiye's broader foreign policy goals, which were centered around maintaining sovereignty and avoiding any appearance of submission to foreign powers. The Lausanne Conference was itself a testament to Türkiye's determination to renegotiate the harsh terms of the Treaty of Sèvres and to emerge from the post-war settlement with its territorial integrity and sovereignty intact. The delegation's route home, therefore, was not just a matter of logistics but a significant political statement about Türkiye's position in the world.

The delegation's journey continued on February 14, when they departed from Bucharest for Constanta. Upon arriving in Constanta, they boarded the *Gülcemal*, a steamship that had been sent by the Turkish government to transport the delegation safely back to Türkiye. The ship set sail for Istanbul, and after a two-day journey across the Black Sea, the delegation arrived in Istanbul on the evening of February 16. The *Gülcemal*'s arrival in Istanbul was a significant event, as it marked the return of the delegation to Turkish soil after months of intense negotiations in Lausanne.

Upon their arrival in Istanbul, the delegation was greeted with great anticipation by Turkish officials and the public alike. The Turkish leadership, including Mustafa Kemal Pasha, awaited the delegation's return with a sense of urgency, as the next steps in the peace process hinged on the delegation's insights and experiences from Lausanne. The political climate in Türkiye was tense, with many crucial decisions needing to be made regarding the ongoing negotiations with the Allied powers. Ismet Pasha, as the head of the delegation and a key figure in Turkish diplomacy, was expected to brief the government on the latest developments and help shape the country's foreign policy strategy moving forward.

The delegation did not linger long in Istanbul, as their ultimate destination was Ankara, where they would report directly to the Turkish Grand National Assembly and the country's leadership. On the evening of February 17, the delegation boarded a train for the final leg of their journey to Ankara. The

delegation spent the night of February 18-19 in Eskişehir, where they rested and prepared for the final stretch of their journey.

One of the most significant aspects of the delegation's journey was the level of international attention it garnered. As the Lausanne Peace Conference had been a major diplomatic event, the Turkish delegation's return was closely followed by both local and foreign journalists. Reporters from various countries sought interviews with Ismet Pasha and other members of the delegation, hoping to gain insight into the Turkish position on key issues and the broader geopolitical implications of the conference. The intense media attention reflected the global significance of the Lausanne negotiations, which were seen as a pivotal moment in the post-World War I order.

The delegation's return journey became a focal point for the international press, as it symbolized not only the end of the first phase of the Lausanne negotiations but also the beginning of a new chapter in Turkey's foreign relations. The outcome of the conference would have far-reaching consequences for the balance of power in the region and the future of Türkiye's relationship with the Allied powers. Journalists eagerly followed the delegation's movements, seeking any clue about the direction the peace talks would take when they resumed.

Additionally, the return of the delegation was fraught with diplomatic and political issues, most notably the dispute over the Izmir Port Issue. The disagreement between Ismet Pasha and Rauf (Orbay) Bey, a key political figure in Ankara, over the blocking of foreign ships in Izmir's port during this period intensified tensions between the two.

Throughout the journey, Ismet Pasha remained in close contact with Turkish officials, providing regular updates on the delegation's progress and addressing concerns related to both the logistical aspects of the trip and the broader political situation. His leadership during this time was characterized by a careful balancing act between maintaining Turkey's sovereignty and avoiding unnecessary conflicts with foreign powers. Ismet Pasha's cautious approach to diplomacy reflected his understanding of the delicate nature of the negotiations and the importance of preserving Türkiye's newfound independence while navigating the complex international landscape.

The delegation's arrival in Ankara on February 20 was a momentous occasion. After a journey that had spanned two weeks and crossed multiple countries, the Turkish delegation finally returned to the heart of the Turkish Republic. Their arrival was met with great anticipation by the Turkish government and the public, as it marked the culmination of months of diplomatic efforts in Lausanne. The delegation immediately set to work briefing

the government on the latest developments in the peace process and preparing for the next phase of negotiations.

Ismet Pasha's leadership was instrumental during this period, as he provided the Turkish leadership with valuable insights into the dynamics of the Lausanne negotiations and the positions of the Allied powers. His diplomatic experience and strategic thinking helped guide the government's decision-making process as they prepared for the resumption of the peace talks. The delegation's return also provided an opportunity for the Turkish government to reflect on the progress made thus far and to consider the best path forward in securing a favorable peace settlement.

The political climate in Türkiye during this period was marked by both hope and uncertainty. The Lausanne Conference had provided an opportunity for Türkiye to renegotiate the terms of its post-war settlement, but the outcome of the negotiations was still far from certain. The delegation's return was seen as a crucial moment in this ongoing process, as it signaled the end of one phase of the negotiations and the beginning of another. The Turkish leadership was acutely aware of the stakes involved, and they approached the next phase of the negotiations with a sense of urgency and determination.

In conclusion, the Turkish delegation's journey from Lausanne to Ankara in February 1923 was a pivotal moment in Turkish history. It reflected the broader political and diplomatic challenges facing the newly established Turkish Republic as it sought to assert its sovereignty and negotiate a favorable peace settlement with the Allied powers. The delegation's return, marked by both logistical difficulties and political tensions, was a key step in Türkiye's efforts to secure its place in the international order and establish itself as a sovereign nation. The leadership of Ismet Pasha, coupled with the determination of the Turkish government, ensured that this journey was not just a physical return but a symbol of Turkey's resilience and strength in the face of adversity.